

**Institutul de Istorie „George Barițiu”
Cluj-Napoca**

Teză de doctorat

***Cântarea Cântărilor*
în cultura românească**

Conducător științific:

Prof. univ. dr. Ioan Chindriș

Doctorand:

Felicia Bărbos

Cluj-Napoca

2012

Cântarea Cântărilor în cultura românească

Cuvinte cheie:

abordare multidisciplinară, descifrarea mesajului, influență, istorie, religie, literatură, traducători, talmăcitori, restauratori sau parafrazatori, alte cântări biblice, caracteristicile traducerilor, cronologia variantelor și influențe.

Rezumat

Cântarea Cântărilor este una dintre capodoperele literaturii universale, ce depășește timpul și spațiul în care a luat ființă. Deși cartea biblică are dimensiuni reduse (opt capitole, respectiv 117 versete), ea este fermecătoare și plăcută, plină de viață și imagini artistice, dar nu e citită și înțeleasă la fel de toată lumea. Datorită frumuseții și farmecul unanim apreciate, poemul de dragoste a generat în timp următoarele reacții: dorința de lectură, de traducere, de comentare, cât și de reprezentare în artă.

Teza noastră de doctorat, *Cântarea Cântărilor în cultura românească*, constituie o lucrare de analiză multidisciplinară a poemului biblic omonim, studiat ca operă literară în sine sau ca sursă generatoare de literatură, vizând aspectele istorice, semantice sau gramaticale identificate în variantele biblice sau în cele laice, atât din punctul de vedere al studiului tradițional, cuvânt cu cuvânt, sau alegoric, mitic, simbolic, realist-critic, cât și din cel al pragmaticei lingvistice. Din punct de vedere istoric, s-a urmărit perspectiva oferită de apariția textelor biblice, inserarea în *Vechiul Testament*, apoi în *Biblie*, oprindu-ne la primele traduceri ale acesteia, și generarea primelor *Biblii* mai importante, *Septuaginta*, respectiv, *Vulgata*, cele care au generat detalii, ce au nuanțat textul biblic. Problematika și complexitatea textului poetic au determinat structurarea lucrării noastre în trei părți, încadrate de Argument, Concluzii, Bibliografie și Anexe.

Capitolul I: „Aspecte generale asupra structurii și conținutului Cântării Cântărilor” se referă la importanța studiului *Bibliei* pentru istoria, filosofia, limba și literatura română. Acest capitol conține un excurs istoric care are drept obiect prezentarea numeroaselor traduceri, comentarii și exegeze efectuate de-a lungul veacurilor, ce au direcționat spre prelucrările moderne. Analiza noastră este nouă, dorindu-se **o abordare multidisciplinară**, în care istoria este urmărită sincronic cu trăirile lirice și faptele reliefate în poem, în epoca lui Solomon, sau diacronic, prin urmărirea periplului cultural al poemului și a posibilelor influențe suferite de-a lungul vremii: mai întâi egiptene, ugaritice și acadiene, apoi asiriene, asiro-babiloniene, arabe, grecești sau latinești.

Pentru a înțelege faptele sau împrejurările de care a depins apariția cărții *Cântarea Cântărilor*, am considerat necesară abordarea subiectului pe două coordonate: **influența externă**, respectiv a culturii popoarelor vecine, cu care evreii au intrat în contact de-a lungul timpului, și **influența internă**, reprezentată de înflorirea explozivă a vieții sociale și culturale sub domnia regelui Solomon, considerat de majoritatea exegeților autor al poemului biblic, alături de alte opere ale literaturii ebraice, care s-au impus în literatura majoră a culturii universale.

Pe lângă influențele externe, le-am conturat și pe cele interne, pentru a clarifica perioada scrierii poemului – apărut în secolul al X-lea î. Hr. și fixat în scris în secolele V-III î.Hr. –, autorul poemului – regele Solomon – și rolul cărții – la început servind ca epitalam cântat la nunți, apoi ca poem ce încuraja monogamia și ulterior ajungând text de ritual citit la sărbătoarea Paștilor (Pesah).

În încercarea de a realiza o analiză istorică profundă, am investigat încă două registre axiologice, ceea ce am numit „Istoria pe verticală” și „Istoria pe orizontală”. Prin intermediul primei coordonate, am descurcat izele complicate ale genezei *Cântării Cântărilor*, urmărind procesul compunerii poemului, legăturile tematice între poem și celelalte cărți vetero-testamentare, „gruparea cronologică a cărților canonice”, identificarea celorlalte creații lirice biblice precum: *Cântarea lui Moise* (Ieș. 15, 1-3; Deut. 31, 19-20), *Cântarea Deborei* (Jud. 5, 1-2, 12), *Cântarea Anei* (I Rg. 2, 1), *Cântarea lui David* (II Rg. 22, 1-3, 50-51) și altele ce au fost prezentate în detaliu în Anexa 6. Toate aceste cântări au pregătit terenul pentru cea mai frumoasă piesă a liricii biblice, *Cântarea Cântărilor*.

În cercetarea noastră, am considerat necesară includerea primelor traduceri ale poemului (împreună cu textul sacru al *Bibliiei*), în limba greacă, prin *Septuaginta* (sec. III î. Hr.), în limba latină, prin *Vulgata* (sec. III-IV d. Hr.), în limba ebraică, prin fixarea standardizării noului *text masoretic* într-un text unic și stabil (sec. V î.Hr – VIII d. Hr.).

Am continuat prezentarea șirului traducerilor prin expunerea făcută în „Istoria pe verticală”, care ne apropie și mai mult de tema centrală a cercetării noastre, respectiv „*Cântarea Cântărilor* în cultura românească”. Aici am structurat prezentarea pe faze istorice, analizând „traducerile românești vechi”: *Biblia din 1688*, *Biblia lui Petru Pavel Aron*, 1760 – 1761, *Biblia lui Samuel Micu*, 1795 (reeditată în 1819 la Sankt Petersburg, în 1854 – 1856 la Buzău și în 1856 – 1858 la Sibiu), traducerea selectivă din *Biblie* a lui Teodor Pop, 1825 – 1830, traducerea italianizantă a lui Ion Heliade Rădulescu, 1859 și versiunea biblică a lui Timotei Cipariu din 1870. În cea de-a doua fază, a traducerilor biblice moderne și contemporane, am prezentat succint toate *Bibliile* și variantele laice ale poemului, care apar în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului XX.

Într-un subcapitol aparte am subliniat aportul major al centrului de la Blaj, unde s-au realizat, în perioada 1760 – 1910, patru traduceri integrale ale *Bibliiei* (Petru Pavel Aron, Samuel Micu, Timotei Cipariu și Victor Smigelschi) și una selectivă (cea a lui Teodor Pop), prin care, așadar, cultura românească s-a îmbogățit cu nu mai puțin de cinci versiuni ale *Cântării Cântărilor*. Am arătat modul în care este percepută *Cântarea Cântărilor* de către evrei și apoi de către creștini.

Au fost semnalate principalele traduceri, interpretări și exegeze ale poemului începând cu perioada antică, respectiv Rabi Akiba (care interpreta alegoric poemul), Hippolytus/Ipolit, Origen (interpretare alegorică ce prezintă relația Hristos – Biserică), Grigorie de Nyssa, Ambrosius/Ambrozie, Hieronimus/Ieronim, Aponius și Teodor de Mopsuestia (o consideră poezie erotică profană), continuând cu cea medievală, Grigore cel Mare, Rupert von Deutz (cu exegeza mariologică), Bernard de Clairvaux, John of Ford, Victor de Paris, Honorius Augustodunensis, Herder și Hunkel și ajungând la cele ale lui Maxim Mărturisorul, Ioan al Crucii, Ernest Renan și Paul Claudel. De remarcat este faptul că iubirea surprinsă în poem a suscitat interpretări multiple, dar că această

diversitate de semnificații este constructivă și revalorificată din timp în timp dintr-o perspectivă mereu actualizată.

Capitolul II: „Aspecte stilistice, istorice, geografice și mistice legate de versiunile poemului” constituie o analiză complexă și detaliată a conținutului poemului.

Structurarea poemului, împărțit în opt capitole, este identificată în toate traducerile studiate și trimite la o „poveste” de iubire, constituită din subunități strâns corelate, dar care au o relativă autonomie funcțională. Acest fapt ne-a determinat să dăm, în parte, un titlu sintetic pentru conținutul fiecărui capitol biblic al poemului, mai sugestiv decât numerotarea inițială a acestora: „Iubirea spirituală – *Cântarea Cântărilor 1*”; „Frumusețea miresei – *Cântarea Cântărilor 2*”; „Apariția apoteotică a lui Solomon – *Cântarea Cântărilor 3*”; „Chipul miresei – sinteză a frumuseților naturii – *Cântarea Cântărilor 4*”; „Isihia – cenzura tentațiilor erotice – *Cântarea Cântărilor 5*”; „Reiterarea frumuseții miresei – *Cântarea Cântărilor 6*”; „Prosopografia ascendentă a miresei – *Cântarea Cântărilor 7*” și „Comuniunea eternă în munții înmiresmați – *Cântarea Cântărilor 8*”. Titlurile alese de noi sugerează ideea centrală a fiecărui capitol și locul acestuia, bine intuit de autorul antic, în succesiunea gradată a evenimentelor, iar tema centrală *agape* pentru restaurație, iubirea ingenuă pentru tălmăcire și traducerile moderne, asigură unitatea compozițională a poemului.

Pentru o analiză temeinică a *Cântării Cântărilor*, am apelat la metoda comparativă, studiind sinoptic, verset cu verset, textul biblic al poemului, selectând doar șapte din traducerile și prelucrările menționate în capitolul anterior, considerate a fi cele mai relevante. Am supus atenției principalele variante ale poemului pentru a surprinde particularitățile literare, istorice și lingvistice, cât și înglobarea acestora în peisajul amplu al culturii noastre. Investigația reliefează fiecare mod stilistic aparte, perioada în care au fost realizate diferitele traduceri și versificări ale poemului, precum și modul în care se prezenta limba română în acele vremuri. Astfel, prin variantele selectate pentru analiza multidisciplinară, am surprins aspectele evoluției scrisului românesc (de la litere chirilice la cele latine) și a stilisticii (de la normele de autor la cele academice, standard) pe durata a peste trei sute de ani.

Cercetarea comparativ stilistică a permis trimiterea spre numeroase opere literare românești, influențate de conținutul acestui poem sau direcționarea spre anumite creații

care au influențat discret forma și conținutul traducerilor mai vechi sau mai noi, marcând locul important pe care *Cântarea Cântărilor* l-a avut și îl are în literatura română.

Dezvăluirea aproape totală a semnificațiilor profunde ale poemului este posibilă prin analiza comparativ stilistică a versiunilor selectate pentru particularitățile specifice ce asigură împreună o prezentare exhaustivă a mesajului poetic: *Biblia lui Șerban*, 1688, *Biblia lui Petru Pavel Aron*, scrisă în 1760 – 1761, tipărită de curând, în 2005, *Biblia lui Samuil Micu*, 1795, *Biblia sacra*, 1975(versiunea latină), *Biblia* din 1936, tălmăcirea lui Ioan Alexandru, din 1977 și diortosirea lui Valeriu Anania, din 2000. Elementele comune tuturor acestor traduceri, frumusețea și proștețimea neegalate în literatura universală, încadrează cu desăvârșire *Cântarea Cântărilor* ca imn al iubirii ingenuie, indiferent de traducător sau de prelucrător. Tema, structura și conținutul cântării dau unitate poemului biblic. În lucrările recente, accentuarea particularităților divergente trimit spre prelucrări cu caracteristici specifice. Acestea provin fie de la abilitățile stilistice ale fiecărui traducător sau prelucrător, fie de la existența acestora în textele-sursă diferite. Astfel, tălmăcirea *Cântării Cântărilor* a lui Ioan Alexandru este întocmită după textul iudaic, *Biblia lui Petru Pavel Aron* este întocmită după *Vulgata*, *Biblia lui Șerban*, *Biblia lui Samuil Micu* și cea a lui Valeriu Anania sunt realizate după *Septuaginta*.

În plus, analiza stilistică în manieră comparativă aplicată asupra versiunilor biblice selectate de noi facilitează identificarea elementelor comune ce converg spre descifrarea integrală a mesajului iubirii, ce reține atenția analistului asupra detaliului divergent care direcționează spre un tip de prelucrare anume, spre traduceri vechi, spre tălmăcire, restaurare sau parafrază, prelucrătorul recurgând la anumite figuri stilistice specifice fiecăreia în parte. Acest fapt ajută, în finalul lucrării noastre, la identificarea caracteristicilor specifice fiecărei prelucrări.

În **ultimul capitol** al lucrării, intitulat *Considerații generale*, am remarcat „caracteristicile traducerilor vechi” care au întâmpinat dificultatea inexistenței cuvintelor corespondente în limba română, și chiar a dicționarelor (cu care noi suntem astăzi familiarizați și, am putea spune, de care suntem chiar dependenți). În ciuda dificultăților întâmpinate, vechii traducători au știut să combine cu discernământ metoda literară de transpunere a mesajului poetic, păstrând figurile de stil din textul original, dar încercând să redea fidel conținutul fiecărui cuvânt și, implicit, al fiecărui verset.

Traducerile vechi, selectate pentru farmecul limbii românești, le-am considerat mai fidele textului inițial, deoarece erau preocupate mai mult de exactitatea traducerilor decât de estetica acestora, într-o perioadă când abia au apărut primii germeni ai literaturii române. Structura organică, delimitată prin începutul, intriga și desăvârșirea trăirilor lirice, conturează în fiecare traducere sau prelucrare, printr-o gradare logică, soliditatea indestructibilă a mesajul textului biblic.

În continuare, am descris „caracteristicile comune ale prelucrărilor contemporane” în care autorii au plecat de la textul biblic al poemului, au pătruns în semnificațiile cântării și au reconstruit poemul, l-au parafrazat, l-au tălmăcit sau l-au diortosit, în funcție de intenția proprie și de perspectiva din care au interpretat poemul, fie iudaică, creștină sau profană. Astfel, tălmăcirea lui Ioan Alexandru a pornit de la textul original ebraic și a avut drept scop principal explicarea și deslușirea conținutului poemului, încercând să recupereze expresiile puternice din poem, fără, însă, a introduce erezii poetice care ar contribui la cosmetizarea poemului. Pe de altă parte, prin diortosire, Bartolomeu Anania a realizat un studiu comparativ al variantelor biblice și al diverselor texte antice, dorind să se apropie de limbajul poetic inițial, a recuperat sensurile pierdute prin traducerile succesive și a redat textului simplitatea sa inițială, deschizând accesul înspre înțelegerea sa deplină.

Traducerile biblice ale *Cântării Cântărilor* indică o continuitate a tradițiilor socio-umane, istorice, religioase, identificate în secolul I d. Hr. și tradiția creștină, continuitate reflectată într-un spirit ecumenic, manifestat în toate traducerile, dar cu precădere în *Biblia lui Petru Pavel Aron* sau în cea a lui Valeriu Anania. Prin trecerea *Cântării Cântărilor*, manifestată ca o trăsătură tranzitorie comună tuturor textelor religioase iudaice, din Sinagogă în Biserica Creștină, s-a demonstrat solidaritatea între religii și a obligat exegeții creștini să descopere reflecțiile poetice, cu semnificații creștine ascunse.

Prin prezentarea traducerilor numeroase ale *Bibliei*, respectiv ale *Cântării Cântărilor*, ca parte integrantă din aceasta sau ca lucrare independentă, am intenționat să demonstrăm că poemul a fost sursă pentru teme și motive ce au influențat toate domeniile artelor: artiștii, poeții, muzicienii, pictorii și sculptorii au fost luminați de mesajul biblic, care i-a apropiat mai mult de creația divină. Fiecare poezie de dragoste inspirată de poemul *Cântarea Cântărilor* are frumusețea și originalitatea ei datorată stilului aparte de

a compune al fiecărui poet. Fiecare poezie a avut ca punct de pornire *Cântarea lui Solomon*, dar surprinde o fațetă nouă a acestei teme complexe, fie că izvorăște din declarații înfierbântate sau din ode de despărțire.

Poemul de iubire, *Cântarea Cântărilor*, circulă în spațiul românesc prin traduceri și versiuni multiple, poeții folosindu-l ca pretext al inspirației lor.

Dincolo de conținutul său revelațional și de funcția sa în cadrul istoriei mântuirii, Biblia a fost și este încă generatoare de literatură, influențând creația și gândirea românească și universală.

Prin lucrarea de față, am extins arealul informațional cu privire la poemul biblic *Cântare Cântărilor*, începând cu geneza sa, continuând cu versiunile de traducere, cu interpretările pe care le-a suscitât de-a lungul timpului și în diverse medii și încheind cu analiza lingvistică. Totodată, am reunit și am prezentat cronologic marea majoritate a variantelor poemului existente în limba română, atât biblice, cât și laice.

Teza noastră este o cercetare tematică, contribuie la o mai bună cunoaștere a poemului biblic și pune la dispoziție, celor interesați, atât punctul nostru de vedere, cât și o mai bună documentare cu privire la *Cântarea Cântărilor*.